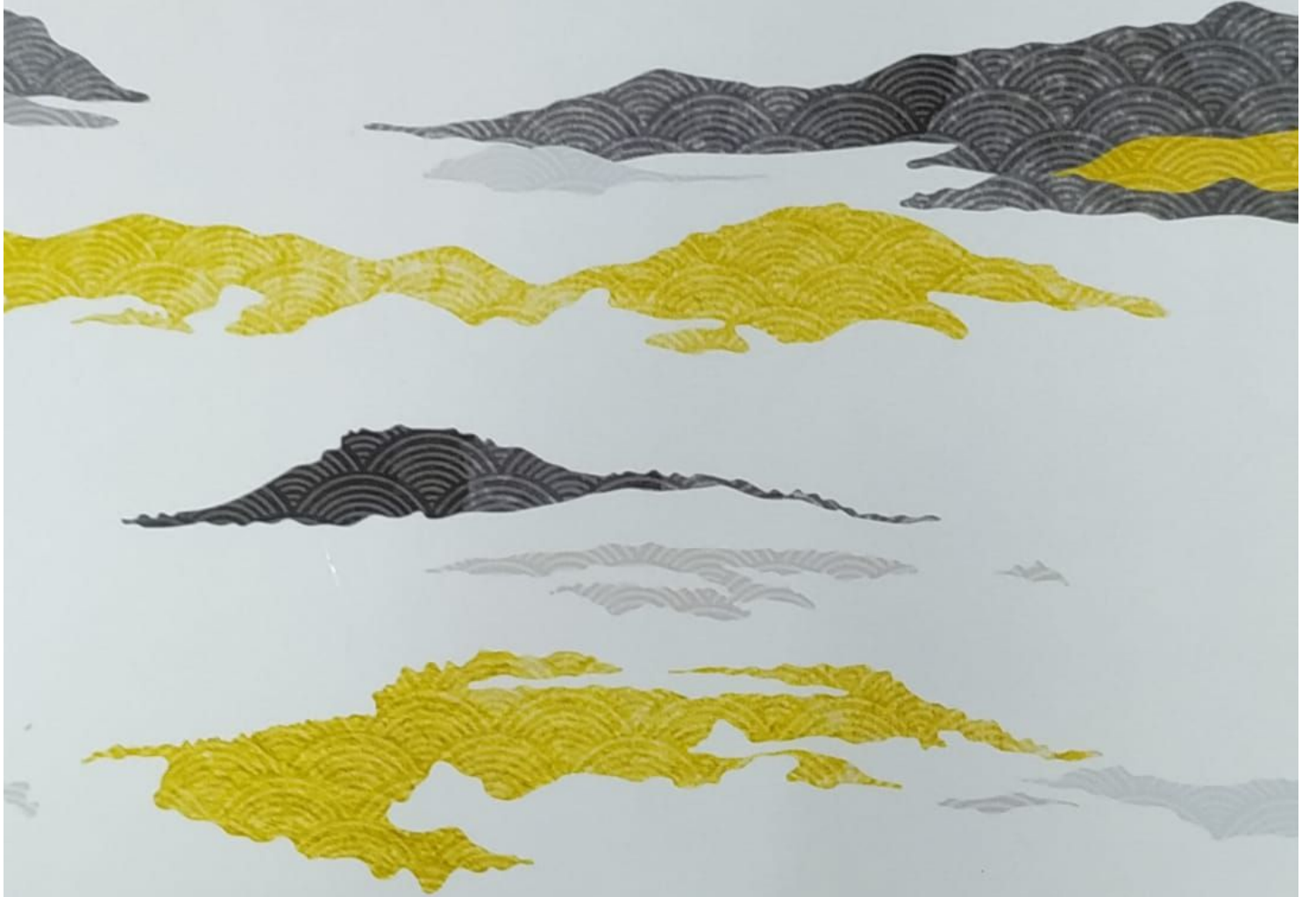

MAHZENÜ'L-ESRÂR

(İnceleme - Metin)

BEHİŞTÎ AHMED

Doç. Dr. Hasan Kaya
Doç. Dr. Hacı İbrahim Demirkazık

MAHZENÜ'L-ESRÂR BEHİŞTÎ AHMED

(İnceleme-Metin)

Doç. Dr. Hasan Kaya • Doç. Dr. Hacı İbrahim Demirkazık

ideal
KÜLTÜR Yayıncılık

MAHZENÜ'L-ESRÂR
BEHİŞTÎ AHMED

(İnceleme-Metin)

Doç. Dr. Hasan Kaya • Doç. Dr. Hacı İbrahim Demirkazık

Genel Yayın Yönetmeni | **Ahmet Dünder**
Yayın Yönetmeni | **Zeynep Yeşilova**
Editör | **Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği**
Kapak Tasarımı | **Altamira Ajans**
Sayfa Düzeni | **İdeal Ajans**

ISBN: 978-625-7059-95-4

İDEAL KÜLTÜR YAYINCILIK

Reklam ve Organizasyon San. Tic. Ltd. Şti.
Topkapı Mah. Kahalbaş Sok. No:31/1
Fatih - İstanbul
Tel: +90 212 528 85 41
Faks: +90 212 528 85 47
www.idealkultur.com
bilgi@idealkultur.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 46699

Baskı ve Cilt | **Vadi Basım Grafik**
(Kültür Bakanlığı Sertifika No: 47479)

Basım Tarihi: Aralık 2021

Eserde yer alan yazıların sorumluluğu yazarlara ait olup editör ve yayınevi mesul tutulamaz.

© Bu kitabın her hakkı saklıdır. Tamamen veya herhangi bir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınamaz veya kopya anlamı taşıyabilecek hiçbir işlem yapılamaz.

Esere Ait Kütüphane Katalog Kartına
Karekodu Okutarak Ulaşabilirsiniz.

İçindekiler

Ön Söz	9
Behiştî'nin Hamsesi Nasıl Bulundu?	11
Kısaltmalar	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
MAHZENÜ'L-ESRÂR GELENEĞİ	17
Doğu Edebiyatlarında Mahzenü'l-Esrâr Geleneği	17
Behiştî'den Önce Mahzenü'l-Esrâr Yazan Şairler	18
Nizâmî, Mahzenü'l-Esrâr	19
Hüsrev-i Dihlevî, Matla'ü'l-Envâr	20
Câmî, Tuhfetü'l-Ahrâr	21
Ali Şir Nevâyî, Hayretü'l-Ebrâr	23
Behiştî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ı	25
Behiştî'nin Etkilendiği Şairler	26

İKİNCİ BÖLÜM

BEHİŞTÎ AHMED 35

Behiştî'nin Hayatı 35

Eserleri 38

Hamse 38

Mihr ü Müşterî 39

İskendernâme 40

Leylâ vü Mecnûn 40

Mahzenü'l-Esrâr 41

Heft Peyker 41

Behiştî Tarihi 41

Mevlid 43

Behiştî Mahlaslı Diğer Şairler 43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEKİL VE MUHTEVA 45

Mahzenü'l-Esrâr'ın Şekil Hususiyetleri 45

Nazım Şekli 45

Bazı Ahenk Unsurları 45

Vezin 49

Kafiye ve Redif 52

Harf ve Kelime Oyunları 53

Cinas 55

İştikak 57

Dil ve Üslup Özellikleri 58

Dil Özellikleri 58

Üslup Özellikleri 62

Deyimler 70

Mahzenü'l-Esrâr'ın Muhteva Hususiyetleri 72

Eserin Bölümleri 72

Özeti 74

Diğer Muhteva Hususiyetleri	81
Mahlas Kullanımı	81
Şairler	82
Şehnâme Kahramanları	83
Peygamberler	84
İktibaslar	86

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAHZENÜ'L-ESRÂR METNİ	91
------------------------------------	-----------

Nüsha Tavsifi	91
---------------------	----

Metnin Hazırlanışında İzlenen Yol	93
--	-----------

Metin, Numaralandırma ve Dipnot Sistemi	93
---	----

Türkçe Bazı Kelime ve Eklerin Yazımı	94
--	----

Arapça ve Farsça Bazı Kelime, Ek ve Terkiplerin Yazımı	97
--	----

Metin Tamiri	98
--------------------	----

Çeviri Yazı Alfabeti	100
-----------------------------------	------------

Mahzenü'l-Esrâr	101
------------------------------	------------

BEŞİNCİ BÖLÜM

AÇIKLAMALI ÖZEL ADLAR DİZİNİ	233
---	------------

Bibliyografya	277
----------------------------	------------

Ön Söz

Mahzenü'l-Esrâr yazma geleneği İran edebiyatında Genceli Nizâmî'nin (ö. 1203-06) *Penc-genc* adını verdiği hamsesinde yer alan *Mahzenü'l-Esrâr* adlı mesnevi ile başlamıştır. Nizâmî'nin eseri 20 makale, 20 hikâye kurgusu ile yazılmıştır. Dinî, tasavvufî, ahlakî mesneviler grubuna dâhil olan bu esere, İran ve Türk edebiyatında yine aynı kurgu gözetilerek pek çok nazire yazılmıştır. Bu nazire zincirinin halkalarından biri de Türk edebiyatında Behiştî Ahmed'e aittir. Behiştî, *Mahzenü'l-Esrâr*'la birlikte beş mesnevi yazarak hamse oluşturmuştur.

Behiştî Ahmed'in hamsesinin varlığı bilinmekle birlikte yakın zamana kadar hamsesinde yer alan eserlerden Türkiye'de nüshası bulunan ve üzerinde çalışma yapılmış olan *Leylâ vü Mecnûn* ve *Heft-Peyker* dışındaki mesnevilerin isim ve mahiyetleri tam olarak bilinmemekteydi. Hamsenin İngiltere'de ortaya çıkmasından sonra iki mesnevi dışında kalan mesnevilerin *İskendernâme*, *Mihr ü Müşterî* ve *Mahzenü'l-Esrâr* olduğu kesinleşmiştir. Bunlardan *İskendernâme* ve *Mihr ü Müşterî* ile ilgili iki doktora tezi hazırlanmıştır. Bu çalışmada ele alınan *Mahzenü'l-Esrâr*, hamsenin gün yüzüne çıkartılan son mesnevisidir.

İngiltere'de bulunan hamsede yer alan *Mahzenü'l-Esrâr*'ın ilk ve son varlığı ile ortada bir bölümü kayıptır. İçinde iki minyatürün de yer aldığı eserin elde bulunan şekliyle 1720 beyit olduğu görülmekte, kopan varaklarla birlikte 2200-2300 beyit civarında bir hacme sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Behiştî, Hüsrev-i Dihlevî'nin (ö. 1325) *Matla'u'l-Envâr* ve Câmi'nin (ö. 1492) *Tuhfetü'l-Ahrâr* adlı mesnevilerini model almakla birlikte telif bir eser vücuda getirmiştir. *Mahzenü'l-Esrâr*'ın İngiltere'deki hamse içindeki nüshası dışında herhangi bir nüshasına ulaşamamıştır. Yurt dışındaki bu minyatürlü nüshanın bilim dünyasına kazandırılması amacıyla bu çalışmada karekod yöntemiyle eserin orijinalini de okuyucuya sunmayı uygun bulduk.

Bu kitap beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Mahzenü'l-Esrâr yazma geleneği hakkında bilgi verilmiş, Behiştî'nin mesnevisini kaleme alırken bu gelenekteki eserlerden ne derece etkilendiği ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde Behiştî Ahmed'in hayatı ve eserlerinden söz edilmiştir. Behiştî'nin hayatı ve eserleri pek çok çalışmaya konu olduğu için bu bölüm kısa tutulmuştur.

Üçüncü bölümde Behiştî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ı, şekil ve muhteva hususiyetleri bakımından incelenmiştir. Bu incelemede de eserde öne çıkan niteliklere vurgu yapılmıştır.

Dördüncü bölümde eserin nüsha özellikleri, metnin hazırlanmasında izlenen yöntem belirtilmiş ve mesnevinin transkripsiyonlu metni verilmiştir.

Beşinci bölümde Açıklamalı Özel Adlar Dizinine yer verilmiştir.

Kitabın bütün bölümleri her iki yazarın dönüşümlü kontrolleri ile hazırlanmış, editörün tashihi ile kitap son şeklini almıştır.

Her konuda olduğu gibi bu kitabın hazırlanmasında da tavsiyeleriyle bize yol gösteren kıymetli hocalarımız Prof. Dr. Nihat Öztoprak ve Prof. Dr. Sebahat Deniz'e; *Mahzenü'l-Esrâr*'ın yurt dışındaki nüshasının tespitinde yardımlarını gördüğümüz Prof. Dr. Ersen Ersoy'a; eseri yurt dışından getiren editörümüz Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği'ne, metindeki problemleri aşmamızda desteklerini gördüğümüz Doç. Dr. Ümran Ay ve Prof. Dr. Ozan Yılmaz'a teşekkürü bir borç biliyoruz.

Eylül 2021

Behiştî'nin Hamsesi Nasıl Bulundu?

Türk edebiyatında ilk hamseyi kaleme alan Ali Şîr Nevâyî'dir (ö. 1501). Anadolu sahasında ise ilk hamsenin Hamdullah Hamdî'ye (ö. 1503) ait olduğu söylenmektedir. Sehî Bey (ö. 1548) Behiştî'nin bir hamse yazdığını ifade etmekte, Latîfî (ö. 1582) hamseyi oluşturan mesnevîler hakkında yanlış da olsa bilgi vermektedir.

Behiştî, daha *Hamse*'si bulunmadan önce İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 5591'de yer alan *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisindeki 1881. beytinde "*Yazdum hele ben cevâb-ı Hamse / Dimedi dahi bu dilde kimse*" diyerek Türk edebiyatında ilk hamseyi tertip ettiğini, kendisinden önce kimsenin hamse yazmadığını iddia etmekteydi. Bu anlamda Behiştî'nin *Hamse*'sinin bulunması, tam olarak hangi mesnevîleri kapsadığının tespiti, Türk edebiyatı için önem arz etmekteydi.

2010 senesi ortalarında Prof. Dr. Ersen Ersoy, kataloglarla ilgili çalışmaları esnasında Behiştî'nin içerisinde bu kitaba konu olan *Mahzenü'l-Esrâr*'ın da bulunduğu *Hamse*'sinin Londra'nın kuzeyinde yer alan Durham'da, Ushaw Collegede bulunan kilisenin kütüphanesinde olabileceğini tespit ettiğini bizimle paylaştı. Biz de Prof. Dr. Ayşe Ayçiçeği Dinn vasıtasıyla ilgili kolejle ve kütüphane yetkilileriyle irtibata geçmeye çalıştık. Uzun uğraşlar sonunda kolejdeki kütüphaneyle ilgili olarak Matthew Watson'la görüşebildik. Kendisi kütüphanede birçok eski eserin bulunduğunu, sadece bir tane Türkçe eserin olduğunu, onun da merkez kütüphaneye nakli için yazıştıklarını, içeriğini araştıracağını belirtti. Aradan bir süre geçtikten sonra Matthew Wat-

son, Türkçe eserin Behiştî'ye ait olabileceğini belirten bir mesaj gönderdi. Büyük bir heyecanla eserin bir kopyasını, bedelini düşünmeksizin göndermeleri için ricada bulunduk.

Sayın Watson, mikrofilm ya da CD imkânlarının bulunmadığını, eserin fotokopisini posta yoluyla gönderebileceğini söyledi. O andan sonra heyecanlı bekleyişimiz başlamıştı. Aradan dört hafta kadar bir zaman geçmişti. Sayın Watson'la eser hakkında tekrar yazıştık. Eseri iki hafta önce postaya verdikleri cevabını aldık. Geçen zamana karşın posta bize ulaşmamıştı. Postane müdürlüğüyle irtibata geçmemize rağmen bir netice alamadık. Büyük bir ihtimalle eser postada kaybolmuştu.

Matthew Watson'dan eserin ikinci bir kopyasını bu sefer kargoyla göndermesi için ricada bulunduk. Ancak kendisi, kargo ücretinin oldukça masraflı olabileceğini, eserin bir kopyasını daha yaptırdığını, adresi de teyit ederek yazdırdığını, normal posta yoluyla göndereceğini ifade etti. Aslında hiçbir zorunluluğu olmamasına rağmen, bize bu kadar ilgiyle ve iyi niyetle davranan Sayın Watson'a nasıl teşekkür edeceğimizi de bilemiyorduk. Yine bir bekleme sürecine girmiştik. Yaklaşık üç hafta geçmesine rağmen postanın ulaşmaması bizi tekrar ümitsizliğe sevk etti. Türk edebiyatı için büyük öneme sahip, kültürümüzün önemli bir parçasını, kopyası dahi olsa, tekrar vatanına kavuşturmak gayesiyle bir yolunu bulup Durham'a gitmeyi de düşünmeye başladık. Artık bir kez daha Sayın Watson'a istirhamda bulunmaya cesaretimiz kalmamıştı. Son bir ümitte, "samanlıkta iğne aramak" deyimini bilfiil yaşamak için İstanbul'daki bütün postaların tevzi yeri olan Topkapı posta dağıtım merkezine gittik. Yurt dışından gelen postaların bulunduğu binaya girdik. Durumu anlatarak bir yetkiliyle görüşmek istediğimizi söyledik. Bizi küçük bir yazıhane-deki, çevresi kutularla çevrili bir görevliye yönlendirdiler. Kendisine durumu izah etmeye çalıştık, postanın üç hafta kadar önce gönderildiğini, elimizde gönderici adı soyadından, gönderilen yer bilgisinden başka bir bilginin bulunmadığını ifade ettik. Müsaadeleri olursa bizim de aramak için yardımcı olabileceğimizi söyledik. Depo görevlisiyle birlikte bir süredir bekleyen, gönderilen yer bulunamadığı için iadeye ayrılan postaların içinde kaybolduk. Bir süre geçtikten sonra görevli, hâlâ hatıra olarak sakladığım kutuyu getirdi. Üstüne birkaç defa adres bilgisi muntazaman yazılmış olmasına

rağmen ulaştırılamayan ve birkaç gün içinde geri gönderilecekler içinde bulunan kutuya nihayet kavuşmuştuk. Kutuyu açtık, bütün *Hamse*'nin büyük boy kâğıtlara renkli fotokopiyle çekildiğini gördük. Mikrofilm ve CD imkânı olmadığı için mecburen bu şekilde kopyalamışlardı. Ne kadar mutlu olduğumuzu anlatmaya kelimelerin kifayet edemeyeceğini ifade etmek isteriz. Görevliye teşekkür ederek ayrıldık. Yol boyunca kutuyu bir bebek taşır gibi taşıdım. İlk işimiz eserin bir kopyasını çıkartmak oldu. Mutluluğumuzu hocam Prof. Dr. Nihat Öztoprak'la paylaştık. Kendisi de durumu heyecan içerisinde karşıladı. Türk edebiyatına ve kültürüne yaptığımız küçük de olsa katkı için bizleri tebrik etti.

Hamse, dağınık bir şekilde ciltlenmişti. Varaklar karışık, mesnevîler sıralı değildi. Kutunun içinden daktiloyle yazılmış on sayfa kadar İngilizce malumat çıkmıştı. Prof. Dr. Ayşe Ayçiçeği Dinn'le yazıyı inceledik. Yazı Türkolog ve tarihçi Victor Louis Ménage (ö. 2015) tarafından yazılmıştı. Kendisi *Hamse*'yi görmüş, içeriği, dağınık, kayıp varakları hakkında bilgiler içeren özet bilgiyi daktilo edip *Hamse*'nin içine koymuştu. Elimizdeki bütün belgeleri alarak Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesinde öğretim üyesi olan aziz dostum Doç. Dr. H. İbrahim Demirkazık'a gittik. İbrahim Bey'le öncelikle hem Ménage'in yazdıkları hem de reddadelerin yardımı ve yazmanın hususiyetlerinden hareketle *Hamse*'yi düzenlemeye gayret ettik. Eksik varakları tespit etmeye çalıştık. Günün sonunda *Hamse*, ilk mesnevîsinden son mesnevîsine kadar düzenlenmiş şekilde elimizdeydi.

Hamse'de yer alan iki mesnevî *Heft Peyker* ve *Leylâ vü Mecnûn*, Türkiye yazma eser kütüphanelerindeki nüshalarından hareketle çalışılmıştı. Böylece *Mihr ü Müşterî*, *İskender-nâme* ve *Mahzenü'l-Esrâr* mesnevîlerinin çalışması gerekmektedir. Aynı dönemde doktora yaptığımız Arzu Polat *Mihr ü Müşterî*'yi Prof. Dr. Sebahat Deniz danışmanlığında, ben de *İskender-nâme*'yi Prof. Dr. Nihat Öztoprak danışmanlığında hazırladık. Geriye *Mahzenü'l-Esrâr*'ın gün yüzüne çıkarılması kalmıştı. Bu görevi de kıymetli dostlarım Doç. Dr. Hasan Kaya ve Doç. Dr. Hacı İbrahim Demirkazık üstlendi.

Matthew Watson'a gösterdiği sıcak alakadan dolayı Türkiye'yle, Türkçeyle, İstanbul'la ilgili kitapların, hediyelerin olduğu bir kutu da biz gönderdik, İstanbul'a davet ettik. Kendisi İstanbul'a mutlaka

gelmek, Türkiye'yi ve Türkleri tanımak istediğini ileten bir mesaj gönderdi.

Ushaw'dan İstanbul'a 500 senelik bir köprü kuran Behiştî başta olmak üzere bu dile, kültüre emek vermiş müelliflerin ruhları şâd, kabirleri nur olsun.

Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği
Editör